

OMZET en IMPACT 2007-2011

Kijk op Multifunctionele landbouw

WAGENINGEN UR
For quality of life

Colofon

Opdrachtgever:

Taskforce Multifunctionele Landbouw

Uitgave, april 2012

Woord vooraf

Betrokken onderzoekers:

Het onderzoek is uitgevoerd door een team van medewerkers van LEI en PPO, onderdelen van Wageningen UR. Dit zijn Vivian Hendriks-Goossens, Dora Lakner, Jakob Jager, Esther Veen, Martien Voskuilen, Arnoud Schouten, Kees de Bont, Herman Schoorlemmer en Gabe Venema.

Contact: Gabe Venema: Gabe.Venema@wur.nl of 070-3358323

Foto's: Taskforce Multifunctionele Landbouw, foto pagina 12 Jan IJben

Vormgeving en opmaak: Z in Beeld - grafisch ontwerp, Zutphen

Tekst: Tjitske Ypma - journalistiek

Drukwerk: Veldhuis Media, Raalte

Verwijzen naar deze publicatie: Venema, G. et al. Kijk op multifunctionele landbouw. Omzet en impact 2007-2011. Publicatie LEI 12-040 LEI/Wageningen UR.

Ook verschenen in deze reeks:

- Kijk op multifunctionele landbouw, omzet en impact; Achtergronddocument, LEI-rapport 2009-041
- Multifunctionele landbouw in de provincie, aantal bedrijven, spreiding en omzet van multifunctionele activiteiten per provincie. Nota 09-021, Auteurs: Roest, A.E. en A.D. Schouten
- Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en impact 2007-2009. LEI-rapport 2010-097
- Kijk op multifunctionele landbouw; Ontwikkelingen per provincie, LEI-rapport 2010-063
- Kijk op multifunctionele landbouw; Omzet en omvang, LEI-rapport 2010-064
- Kijk op multifunctionele landbouw; Verkenning van de impact, PPO-rapport 393, LEI-rapport 2010-065

Multifunctionele landbouw in Nederland is in opkomst. Steeds meer agrarische bedrijven doen aan zorglandbouw, kinderopvang, boerderijeducatie, streekproducten, natuurbeheer of recreatie. Zij maken bovendien gemiddeld steeds meer omzet.

In totaal is de omzet van multifunctionele landbouwactiviteiten in de periode 2007-2011 met ruim 50 procent toegenomen van 322 tot 491 miljoen euro. Zonder agrarisch natuurbeheer is de groei zelfs 75 procent (van 232 naar 405 miljoen euro).

De impact van multifunctionele bedrijven gaat veel verder. Bedrijven leggen verbinding met de burger, arbeidsplezier wordt groter, regionale economieën versterkt. Vrouwen zien kansen en worden ondernemer, het voorzieningenniveau wordt versterkt.

De Taskforce Multifunctionele Landbouw heeft zich in opdracht van het Ministerie van EL&I tussen 2008 en 2012 ingespannen de sector te verstevigen. Wageningen UR heeft de ontwikkelingen onafhankelijk gemonitord en 3 metingen gedaan. Deze brochure geeft de cijfers van de laatste meting (over 2011) weer. De omzetten en aantallen bedrijven per sector komen aan bod, evenals de impact van de bedrijven. Eerdere getallen komen uit 2007 en 2009.

De cijfers zijn gegenereerd door Vivian Hendriks-Goossens, Dora Lakner, Jakob Jager, Esther Veen, Martien Voskuilen, Arnoud Schouten, Kees de Bont, Herman Schoorlemmer en Gabe Venema. De informatie is gegenereerd uit verschillende databanken, een deskstudie en gesprekken met sectordeskundigen. We bedanken een ieder die bijgedragen heeft aan deze brochure.

Mr. R. S. Cazemier

Voorzitter Stuurgroep

Taskforce Multifunctionele Landbouw

Ir. L.C. van Staalduinen

Algemeen Directeur LEI

Samenvatting

De multifunctionele landbouw in Nederland is ook de laatste jaren een groeiende sector. Dit blijkt uit de 2-meting die volgde op de 1-meting van 2 jaar geleden. De omzet in de multifunctionele landbouw is tussen 2007 en 2011 met 52 procent toegenomen tot 491 miljoen euro. Dit is vergelijkbaar met de biologische landbouw en meer dan de vollegrondsgroenteteelt. Zonder agrarisch natuurbeheer, waar subsidies bepalend zijn voor de omzet, is de groei zelfs 75 procent. In totaal doen 13.900 bedrijven aan multifunctionele landbouw. Er zijn grote verschillen in omzet tussen de sectoren. Recreatie is met 156 miljoen euro de grootste sector, gevolgd door boerderijverkoop met 147 miljoen. Daarna volgen natuurbeheer (86 miljoen) en zorglandbouw (80 miljoen). Kinderopvang (20 miljoen) en educatie (2,2 miljoen) laten als sectoren de minste omzet zien. Bij kinderopvang zijn er wel grote verschillen. Zo maakt een 60-tal bedrijven in de kinderopvang een omzet van gemiddeld 300.000 euro.

Kinderopvang en zorglandbouw zijn de afgelopen jaren het meest in omzet gegroeid. Het agrarisch natuurbeheer is stabiel gebleven, mede ook door de opkomst van het ganzenbeheer.

De impact van multifunctionele bedrijven gaat verder dan de inkomsten voor de betreffende bedrijven alleen. Zo werken er gemiddeld meer mensen op een multifunctioneel dan op een regulier bedrijf. Ondernemers schenken aandacht aan het landschap en ervaren meer arbeidsplezier. Door de multifunctionele activiteiten op de bedrijven worden contacten met de burger gelegd. Dit onderstreept dat de multifunctionele landbouw niet alleen belangrijk is voor een vitaal platteland, maar ook voor de mensen in de stad.

Verantwoording

Op veel land- en tuinbouwbedrijven worden niet alleen dieren gehouden en/of gewassen geteeld. Steeds meer agrariërs pakken ook andere activiteiten op, waardoor het bedrijf een multifunctioneel karakter krijgt. De afgelopen jaren (2009-2011) is het aantal multifunctionele bedrijven verder toegenomen. Dat geldt vooral voor de bedrijven met zorglandbouw, de bedrijven met kinderopvang, met verkoop op het bedrijf, met recreatieve en toeristische activiteiten en met educatie. Alleen het aantal landbouwbedrijven met agrarisch natuurbeheer is de laatste jaren vrij stabiel.

De groei van de multifunctionele landbouw in de periode 2007-2011 waarvoor de Taskforce Multifunctionele Landbouw van het Ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie (en voorheen van LNV) actief is geweest, is zonder meer aanzienlijk te noemen. Gelijktijdig met het aantal bedrijven dat op deze terreinen activiteiten ontplooit, groeide de omzet van de betreffende activiteiten fors. Dit blijkt uit de metingen die Wageningen UR op verzoek van de Taskforce heeft gedaan.

Deze brochure geeft een beknopt overzicht van de omzet en impact van de sectoren van multifunctionele landbouw over de periode 2007-2011. De brochure geeft de resultaten weer van de '2-meting' die volgde op de eerder gepubliceerde '0-meting' over 2007 en de '1-meting' over de ontwikkeling van 2007-2009.

In alle gevallen staan de resultaten van de CBS-landbouwtelling aan de basis voor het onderzoek rond aantallen bedrijven. Op basis van gegevens van brancheorganisaties, maar ook via interviews met personen uit de betrokken sectoren, uitkomsten van een enquête onder multifunctionele ondernemers en literatuurstudies zijn uiteindelijk definitieve aantallen vastgesteld.

Bij het consulteren van deskundigen is zoveel mogelijk rekening gehouden met informatie uit verschillende regio's om een landelijk beeld te verkrijgen.

Dit geldt ook voor de omvang van de omzet vanuit multifunctionele activiteiten. Het onderzoek is uitgevoerd door een team van medewerkers van Wageningen UR, werkzaam bij LEI en PPO, onderdelen van Wageningen UR.

Totaal overzicht omzetschatting voor 2007-2011^{a)}

Sectoren	Aantal bedrijven			Totale omzet in mln. euro		
	2007	2009	2011	2007	2009	2011
Zorglandbouw	756	870	1.050	45	63	80
Agrarische kinderopvang	20	64	209	4	14	20
Boerderijverkoop	2.850	3.000	3.300	89	128	147
Natuurbeheer	13.700	13.660	14.000	90	79	86
Recreatie	2.432	2.240	2.884	92	121	156
Educatie	500	500	800	1,5	1,7	2,2
TOTAAL				322	407	491

a) Het totaal aantal multifunctionele bedrijven is niet de som van de aantallen per sector. Meerdere bedrijven hebben activiteiten in 2 of meer sectoren.

Zorglandbouw

Zorgboerderijen bieden zorg aan verschillende mensen en in verschillende vormen. Zo komen mensen voor dagbesteding of krijgen hulp om weer aan het werk te komen. Ook wonen er mensen op zorgboerderijen, krijgen ze een behandeling of komen ze logeren. Het taartdiagram laat zien hoe, binnen de zorglandbouw, de verschillende bedrijfstypen zich tot elkaar verhouden.

Ontwikkeling zorglandbouw 2007-2011			
	2007	2009	2011
Aantal bedrijven	756	870	1.050
Omzet (in mln. euro)	45	63	80

40 procent meer bedrijven sinds 2007

Het aantal zorgboerderijen is in vier jaar met bijna 40 procent gestegen: waren er in 2007 nog 756 bedrijven, in 2011 zijn het er 1050. De groei van het aantal cliënten is nog groter dan van het aantal bedrijven: het aantal cliënten per bedrijf neemt dus toe. De groei vindt plaats in alle categorieën: dagbesteding, wonen/werken, arbeidstoeleiding en logeren.

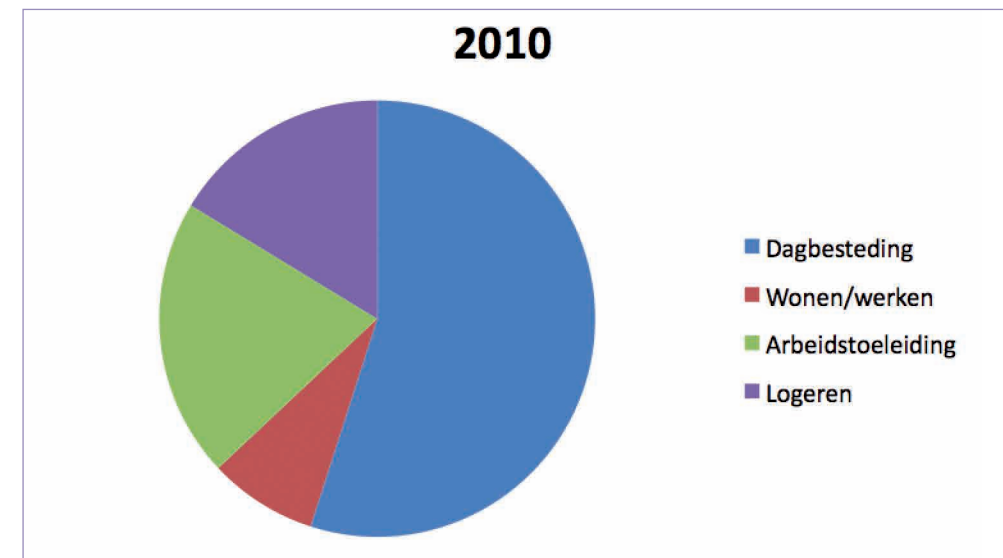
78 procent meer omzet

De omzet in de zorglandbouw is met 78 procent gegroeid: van 45 miljoen euro in 2007 naar 80 miljoen euro in 2011. De gemiddelde omzet per bedrijf was in 2011 76.000 euro. Dat was in 2007 nog 59.000. De spreiding in omzet is groot, gezien de diversiteit tussen zorgbedrijven in grootte van de zorgtak, in ondernemerschap en in professionaliteit.

Samenwerking en professionalisering

Regionale samenwerkingsverbanden zorgen voor professionalisering en meer cliënten. Zorgboeren richten zich op een groeiende diversiteit aan doelgroepen: ze bieden niet alleen dagbesteding aan bijvoorbeeld gehandicapten, maar vangen ook dementerende ouderen op en helpen mensen reïntegreren naar werk. De sector is goed voor de werkgelegenheid: maar liefst de helft van de zorgboerderijen heeft personeel in dienst.

Zorg wordt nog steeds het meest aangeboden op agrarische bedrijven die melkvee of andere graasdieren houden, dus door grondgebonden veehouderijbedrijven.

Bron: Landbouw & zorg in cijfers 2011

Agrarische kinderopvang

Boerderijen die kinderen van anderen opvangen noemen we agrarische kinderopvang. Dit kan in grootte variëren van gastouderschap tot opvang in groepen met hulp van personeel.

Ontwikkeling agrarische kinderopvang 2007-2011			
	2007	2009	2011
Aantal bedrijven	20	64	209
Omzet (in mln. euro)	4	14	20

Sterke groei aantal bedrijven

Het totale aantal bedrijven dat kinderen opvangt is flink toegenomen naar ruim 200. Hiervan zijn er 60 professioneel. Dit zijn bedrijven die voor een belangrijk deel aangesloten zijn bij de Verenigde Agrarische Kinderopvang. Over het overige tweederde deel van de bedrijven met kinderopvang is weinig bekend. Velen vallen waarschijnlijk onder de noemer gastouder.

Omzet fors toegenomen

De omzet in de agrarische kinderopvang is sterk gestegen: van vier miljoen in 2007 naar twintig miljoen in 2011. De omzet per bedrijf verschilt enorm: van gemiddeld tussen de 250.000 tot 300.000 euro op de professionele bedrijven, tot ongeveer 10.000 euro in de kleinere gastoudergezinnen.

Groeiende belangstelling

De belangstelling voor agrarische kinderopvang is groeiend, zowel van ouders als van ondernemers. Een professionaliseringsslag is gaande: steeds meer bedrijven zijn aangesloten bij brancheorganisatie VAK en werken met kwaliteitssystemen. Ondertussen hebben bezuinigingen op de vergoeding voor opvang hun weerslag. Tot nu toe hebben bedrijven met agrarische kinderopvang weinig last van de nieuwe wetgeving. Mogelijk komt dit door hun onderscheidend vermogen.

Ontwikkeling agrarische kinderopvang gesplitst naar grote en kleine bedrijven			
	2007	2009	2011
Totaal aantal	20	64	209
• professioneel	10	-	60
• overig	-	-	139
Omzet* (in mln. euro)	4	14	20
• professioneel	2	14	18
• overig			1,5 tot 2

*) vanaf 2011 inclusief gastoudergezinnen e.d.

Boerderijverkoop

Met boerderijverkoop bedoelen we de directe afzet van een boer aan consumenten, streekwinkels, gemeenten/instellingen of horeca. Het begrip streekproducten reikt verder: dan gaat het ook om afzet van eigen verwerkte of primaire producten aan de tussenhandel. Dat is bij deze meting niet meegenomen.

Ontwikkeling boerderijverkoop 2007-2011			
	2007	2009	2011
Aantal bedrijven	2.850	3.000	3.300
Omzet (in mln. euro)	89	128	147

16 procent meer bedrijven

Het aantal bedrijven dat producten van eigen erf aan de consument verkoopt is tussen 2007 en 2011 met 16 procent toegenomen van 2850 tot 3300. Er waren in 2007 1100 bedrijven die een winkel aan huis hadden, in 2011 waren dat er 1400. Het aantal bedrijven dat producten afzet via andere afzetkanalen zoals internet, markt of een kraampje aan de weg steeg tussen 2007 en 2011 van 1750 naar 2150.

65 procent meer omzet

De omzet in boerderijverkoop steeg tussen 2007 en 2011 maar liefst 65 procent, van 89 naar 147 miljoen euro. De grootste stijging was te zien bij andere afzetkanalen dan de winkel aan huis: maar liefst 158 procent van 19 naar 49 miljoen euro. Bij winkels aan huis was de omzetgroei 40 procent: van 70 naar 98 miljoen euro. Per bedrijf groeide de omzet in vier jaar van 31.000 naar 45.000.

Veel initiatieven

Verkopers van streekproducten weten steeds meer mensen naar hun bedrijf te trekken door combinaties met dagtoerisme. Hierdoor nemen bezoekersaantallen toe: bijna de helft komt voor iets anders dan het kopen van een product. Veel nieuwe initiatieven zijn in opkomst met levering aan huis of via afhaalpunten. Ook levering aan instellingen en gemeenten is een nieuwe trend. Automaten en luxere kramen langs de weg geven een professionele uitstraling.

Schatting van het aantal bedrijven en de omzet van alle afzetkanalen 2011				
Afzetkanaal	Subcategorie	Aantal bedrijven	Jaaromzet per bedrijf (in euro's)	Totaal (in mln. euro)
Langs de weg		750	4.000	3
Op de markt	Boeren	100	50.000	5
Boerderijwinkel	• Klein	680	30.000	20
	• Middel	600	60.000	36
	• Groot	120	350.000	42
Levering aan huis, inclusief webwinkels		500	50.000	25
Levering aan streek/boerderijwinkel, (zorg)instellingen, kantines en horeca*		800	20.000	16
Totaal		3.300		147

*in dit afzetkanaal zitten dubbeltellingen en is het totaal aantal bedrijven over de verschillende afzetkanalen hoger dan de 3.300 bedrijven uit de landbouwtekening

Agrarisch natuurbeheer

Agrarisch natuurbeheer betekent dat ondernemers natuur op eigen grond onderhouden, zoals een houtwal of een bloemrijke akkerrand. Agrariërs kunnen hiervoor subsidie ontvangen ter compensatie van derving aan agrarische inkomsten. Een deel van de subsidies loopt nog via de PSAN en PSN, een ander deel is afkomstig van de sinds 1 januari 2010 lopende Subsidieregeling Natuur- en Landschapsbeheer (SNL).

Ontwikkeling agrarisch natuurbeheer 2007-2011			
	2007	2009	2011
Aantal bedrijven	13.700	13.660	14.000
Omzet (in mln. euro)	90	79	86

Aantal bedrijven gelijk gebleven

Het aantal bedrijven dat aan agrarisch natuurbeheer doet bleef afgelopen jaren gelijk: 14.000. Ook het aantal hectares is niet gegroeid (69.000). Alleen bij ganzenbeheer is nog een groei gezien.

Omzet stabiel

De omzet in agrarisch natuurbeheer is in vier jaar tijd ongeveer hetzelfde gebleven: van 90 naar 86 miljoen euro. Alleen op het gebied van ganzenbeheer was een stijging in inkomsten te zien: van 10 naar 20 miljoen euro. In de vergoedingen vanuit de Provinciale Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (PSAN) zat het laatste jaar een lichte daling: van 60 miljoen in 2010 naar 57 miljoen euro in 2011). Per bedrijf is de omzet in 2011 ruim 6000 euro.

Professionalisering en samenwerking maakt boeren sterker

Agrarisch natuurbeheer is volledig afhankelijk van subsidies, wat zorgt dat ondernemerschap weinig invloed op het inkomen heeft. Toch zijn er wel ontwikkelingen te zien. Ondernemers hebben zich via agrarische natuurverenigingen (ANV's) versterkt: er zijn kwaliteitshandboeken opgesteld en ANV's hebben zich gepresenteerd als terreinbeherende organisaties. Voor het geval het nieuwe Gemeenschappelijke Landbouwbeleid er financiële ruimte voor geeft, staan boeren klaar met een offerteboek groenblauwe diensten. Zo kan er mogelijk meer betaald landschaps- onderhoud plaatsvinden.

Totaal schatting omzet (in mln. euro) agrarisch natuurbeheer 2007-2011*			
	2007	2009	2011
PSAN (inclusief SNL)	57	56	57
PSN	5	-	7
Ganzenbeheer/opvang	10	13	20
• PSAN		5,4	13,5
• Overige vergoedingen		7,6	6,5
Overig (particulier) agrarisch natuurbeheer	10	-	3
Totaal**	90	79	86

* De cijfers zijn gebaseerd op schattingen. In 2009 is de omzet PSN en overig agrarisch natuurbeheer niet gegeneerd

** Dit is niet de optelsom van bovenstaande, maar een bijgestelde schatting op basis van BIN (Bedrijveninformatienetwerk - LEI) gegevens.

Recreatie

Recreatie op de boerderij is heel divers. Er is dagrecreatie zoals boerengolf of poldersport, en verblijfsrecreatie zoals groepsaccommodaties, boerderijcampings en bedrijven met bed & breakfast.

Ontwikkeling recreatie 2007-2011			
	2007	2009	2011
Aantal bedrijven	2.432	2.240	2.884
Omzet (in mln. euro)	92	121	156

Bijna 20 procent meer bedrijven

Het aantal boerderijen dat recreatie aanbiedt is toegenomen van 2432 in 2007 naar 2884 in 2011, dat betekent een groei van 19 procent.

70 procent meer omzet

De omzet in recreatie op de boerderij is gegroeid van 92 naar 156 miljoen euro. De deelsector verblijfsrecreatie groeide van 42 naar 80 miljoen euro, dagrecreatie van 50 naar 76 miljoen euro. De gemiddelde omzet per bedrijf steeg van 38.000 naar 43.000 euro per jaar. Verblijfsrecreatie levert het meest op: 46.000 euro (dagrecreatie 41.000 euro).

Meer luxe op de bedrijven

Bedrijven gaan meer vormen van agrotourisme aanbieden, soms in relatie tot een andere multifunctionele tak. Nieuwe bedrijven op het gebied van verblijfstoerisme zijn groter en professioneler en flexibel van opzet: een groepsaccommodatie wordt zo gebouwd dat de kamers ook afzonderlijk verhuurd kunnen worden. Luxe kamperen in een caravan of trekkershut of thema logies zijn in opkomst. Op het gebied van dagrecreatie worden er creatieve combinaties bedacht: omfietsroutes langs een boerderijwinkel of terras, een speurtocht of een wandelroute over het erf. Belevingsarrangementen met een excursie en een proeverij van streekproducten nemen toe.

Omzetschatting recreatie naar bedrijfstype 2011			
	Jaaromzet	Aantal bedrijven	Totaal afgerond (in mln. euro)
Verblijfsrecreatie:			
• Boerderijcamping	28.350	550	15,5
• B&B	40.880	365	15
• Huisjes/appartementen	52.560	520	27
• Groepsaccommodaties	76.650	295	22,5
Dagrecreatie:			
• Sport en spel	101.700	375	38
• Verhuur recreatiegoederen	16.250	485	8
• Horeca	45.000	335	15
• Vergader/ontvangst	-	370	11
• Cursus/workshop	14.625	298	4
Totaal		2.884*	156

* Meerdere bedrijven hebben zowel dag- als verblijfsrecreatie

Boerderijeducatie

Bij boerderijeducatie krijgen kinderen of jongeren les op de boerderij. Daar leren ze over de boerderij, planten en dieren. Soms komen ook reguliere leerdoelen als rekenen en taal aan bod.

Ontwikkeling educatie 2007-2011			
	2007	2009	2011
Aantal bedrijven	500	500	800
• waarvan professioneel	150	160	200
Omzet (in mln. euro)	1,5	1,7	2,2

Achthonderd educatieboerderijen

Het aantal agrarische bedrijven met educatie activiteiten is sinds 2007 flink toegenomen naar een kleine 800 bedrijven. Een kwart van dat aantal ontvangt meer dan 30 groepen per jaar en is professioneel educatiebedrijf. Die bedrijven zijn over het algemeen bezig met kwaliteitssystemen en aangesloten bij samenwerkingsverbanden.

Omzet groeide met aantallen mee

De omzet groeide evenredig mee van 1,5 naar 2,2 miljoen euro. Dit komt door een groeiende bekendheid en vertrouwen in de kwaliteit. De prijs die ervoor betaald werd is in vier jaar gelijk gebleven.

De omzet van een professioneel educatiebedrijf is in 2011 gemiddeld zo'n 5.000 tot 6.000 euro per jaar.

Grotere bekendheid

Steeds meer educatieboeren sluiten zich aan bij een samenwerkingsverband en worden zo ook zichtbaar op de website www.metdeklasdeboerop.nl. Ondernemers volgen trainingen op het gebied van kwaliteit én marketing: ze leren hoe ze zich kunnen aanbieden aan scholen. Nieuwkomers ontvangen relatief weinig groepen, maar door de sterkere samenwerkingsverbanden en grotere zichtbaarheid kan dit snel veranderen.

Impact op de omgeving

Groote sector - Een op de vijf agrariërs doet aan multifunctionele landbouw

Maar liefst 7.062 bedrijven doen in 2011 aan multifunctionele landbouw, exclusief de bedrijven die aan natuurbeheer doen. Dit aantal was 6.621 in 2010. Met natuurbeheer gaat het om 13.879 bedrijven, oftewel een vijfde van het aantal landbouwbedrijven. Deze twintig procent agrariërs hebben samen dertig procent van de grond in gebruik (69.000 hectare), en zorgen voor 491 miljoen euro aan omzet, vergelijkbaar met de biologische sector.

Leefbaarheid - Veel bezoekers naar boerderij

Multifunctionele bedrijven ontvangen vaak veel bezoekers. Met name educatie- en recreatieboerderijen zien veel nieuwe gezichten. Zorgboerderijen en bedrijven met agrarische kinderopvang onderhouden minder, maar vaak langduriger relaties met burgers.

Deze contacten op de boerderij zorgen niet alleen voor een meerwaarde voor burgers, ook ondernemers beleven er plezier aan: 85 procent van de ondernemers zegt sinds de start van een multifunctionele tak meer arbeidsplezier te hebben.

Het hebben van een boerderijwinkel of activiteiten als zorg en kinderopvang dragen bovendien bij aan het voorzieningenniveau in een gebied. Uit een studie rond Fruittuin Verbeek blijkt dat nieuwe ideeën van daaruit worden opgepakt, zoals een regio-toer. Klachten van omwonenden zijn zeldzaam, hoewel verkeersbewegingen en geluid soms wel toenemen.

Regionale economie - Werkgelegenheid neemt toe

Multifunctionele bedrijven hebben doorgaans een positief effect op de regionale economie.

Bedrijven die meer dan 50 procent van hun omzet uit multifunctionele activiteiten halen, hebben gemiddeld circa 6,5 medewerkers (of 2,7 fte) in dienst. Gemiddeld heeft de helft van het aantal bedrijven personeel in dienst, in de hele landbouwsector heeft 29 procent personeel. Het soort functies op de bedrijven zijn bovendien vaak functies die er in de nabije omgeving anders niet zouden zijn, wat de werkgelegenheid verbreedt.

De bedrijven besteden een deel van hun inkomsten aan regionale producten en diensten: 10 procent geeft meer dan 25.000 euro per jaar hieraan uit en 85 procent doet zaken met bedrijven of andere organisaties in het gebied.

Vrouwen beginnen het vaakst een multifunctionele tak. Zij zien kansen voor een eigen carrière op het erf. Ook voor vrijwilligers biedt de multifunctionele landbouw meer mogelijkheden: zij vinden daar vaker een werkplek dan in de reguliere landbouw.

De multifunctionele landbouw blijkt geen exitstrategie: multifunctionele bedrijven zijn ten minste even aantrekkelijk voor opvolgers als niet-multifunctionele bedrijven. En ondernemers zijn over het algemeen niet van plan agrarische activiteiten te staken: 32 procent verwacht zelfs een groei. Daarnaast starten ook mensen van buiten de landbouw multifunctionele bedrijven. Deze zogenaamde nieuwe intreders brengen nieuwe ideeën in en zijn succesvol in (regionale) netwerken. Deze netwerken zetten ze ook in voor financiering van hun bedrijf. Van de 1.050 zorgboerderijen in Nederland zijn er 300 gestart door een nieuwe intreders.

Landschap - Meer aandacht voor landschap

Een aantrekkelijk landschap is heel belangrijk voor de gemiddelde ondernemer, omdat dit een meerwaarde geeft aan het bedrijf. Zij doen dan ook vaker dan gemiddeld aan natuurbeheer (64 procent). Als er nieuwe gebouwen geplaatst worden, houden ze rekening met de uitstraling richting omgeving. Beleving van een gebied draagt bij aan draagvlak voor de landbouw: 96 procent van de Nederlanders vindt dat landbouw bij het platteland past.

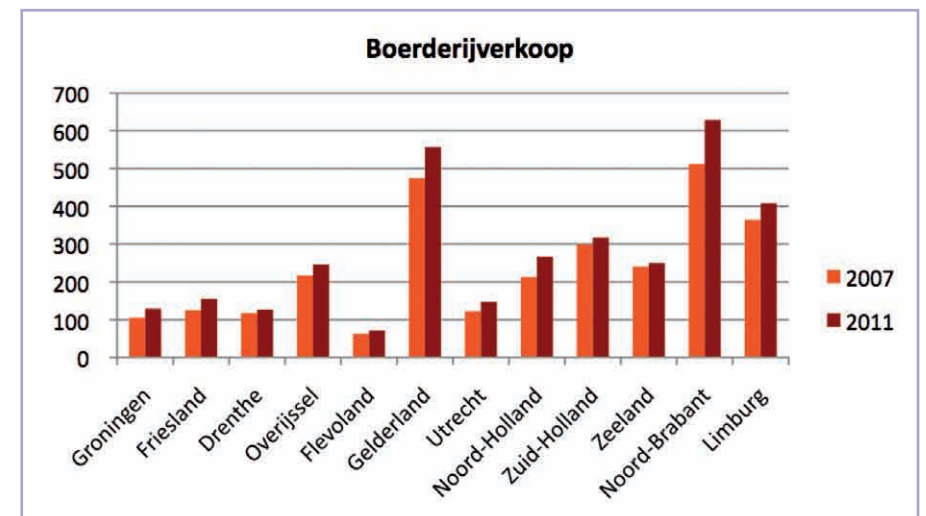
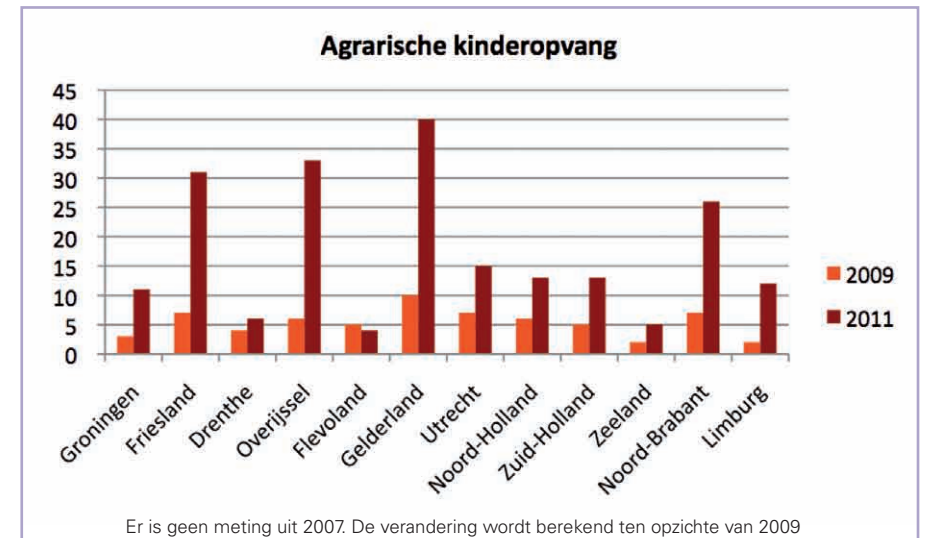
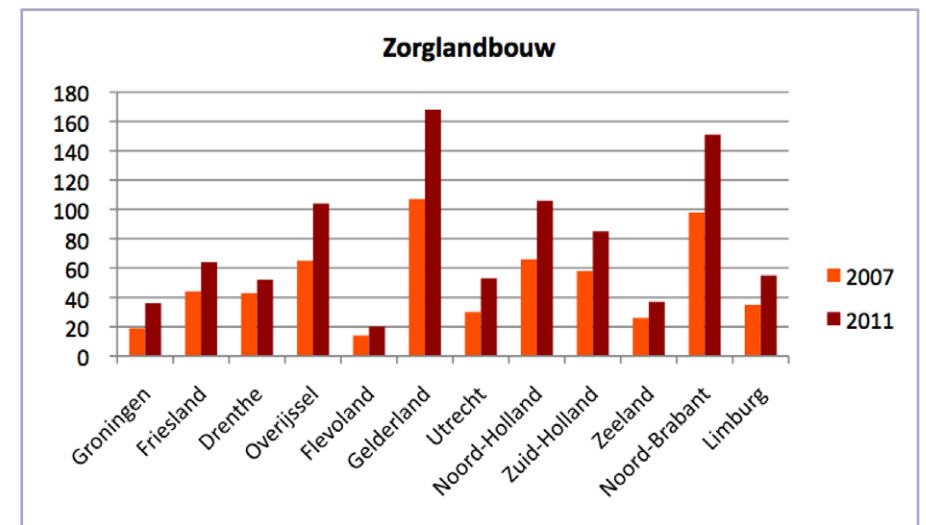
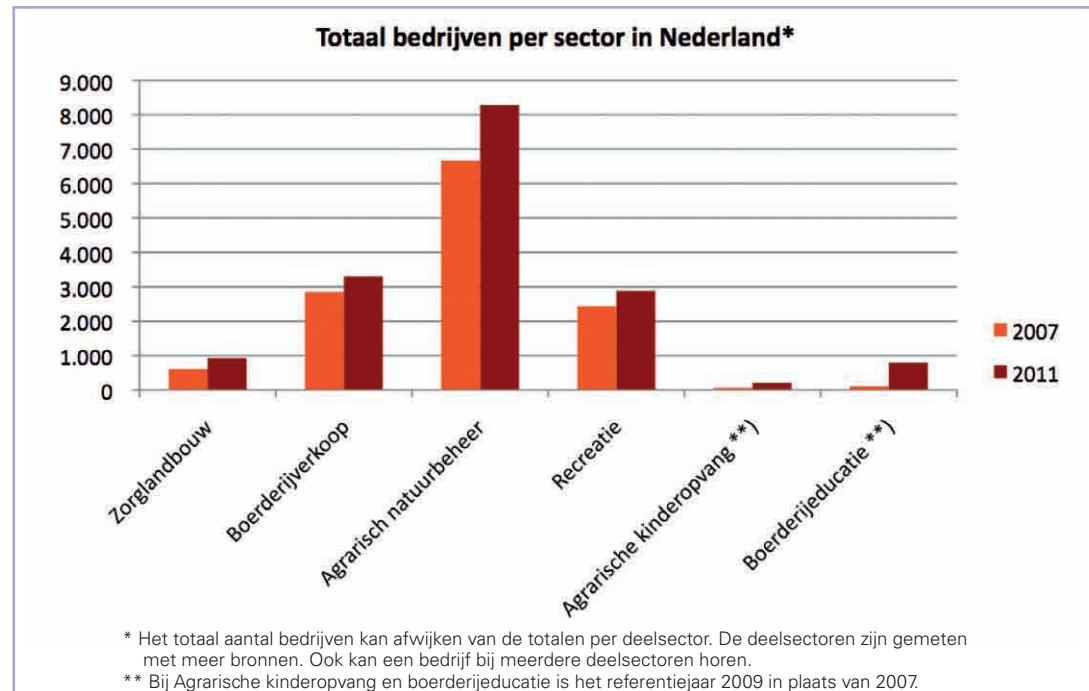

Provincies

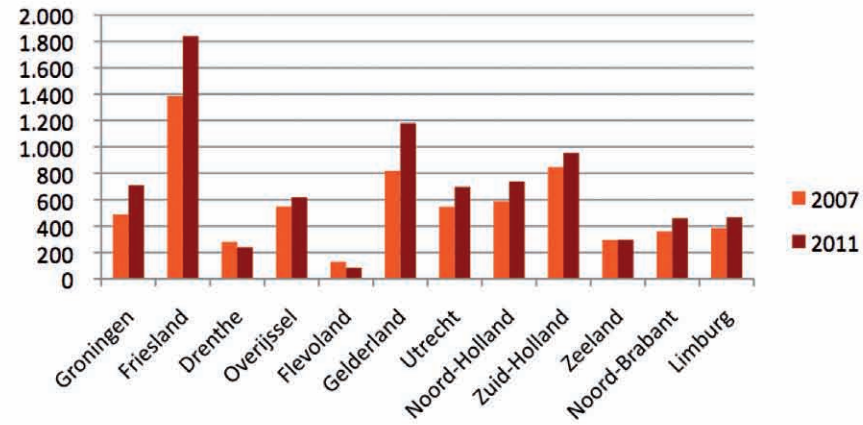
De aanwezigheid van bepaalde multifunctionele activiteiten verschilt per provincie. Sommige provincies lenen zich meer voor natuurbeheer, in andere is recreatie of zorglandbouw sterker vertegenwoordigd. Daarbij versterken bedrijven met een bepaalde multifunctionele activiteit elkaar via samenwerkingsverbanden. Zoals de zorglandbouw in Noord-Holland of Gelderland.

Ontwikkelingen sectoren in beeld

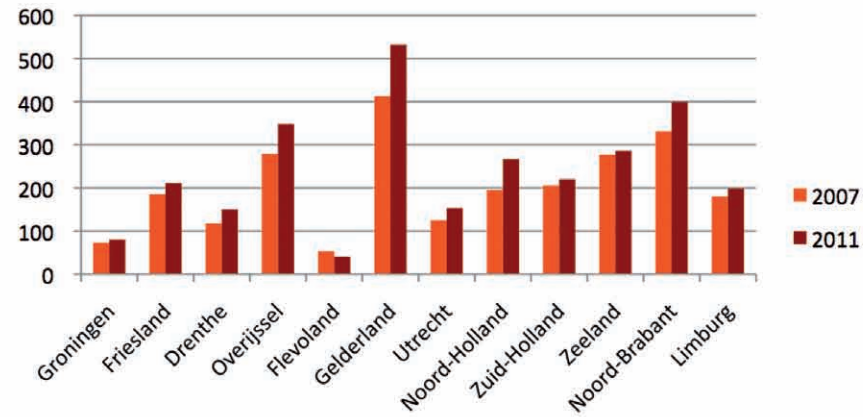
Op basis van de CBS-Landbouwteiling zijn in de volgende figuren de aantallen bedrijven met een bepaalde multifunctionele tak per provincie weergegeven over de jaren 2007 en 2011. Zo is te zien hoe en waar de multifunctionele landbouwactiviteiten zich hebben ontwikkeld

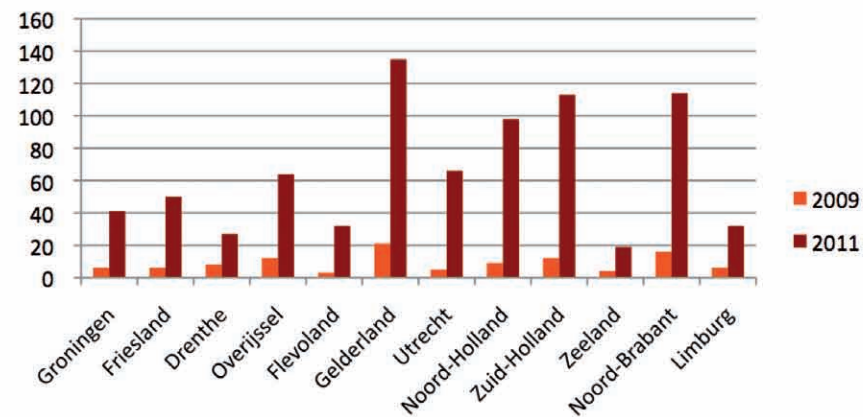
Agrarisch natuurbeheer

Recreatie

Boerderijeducatie

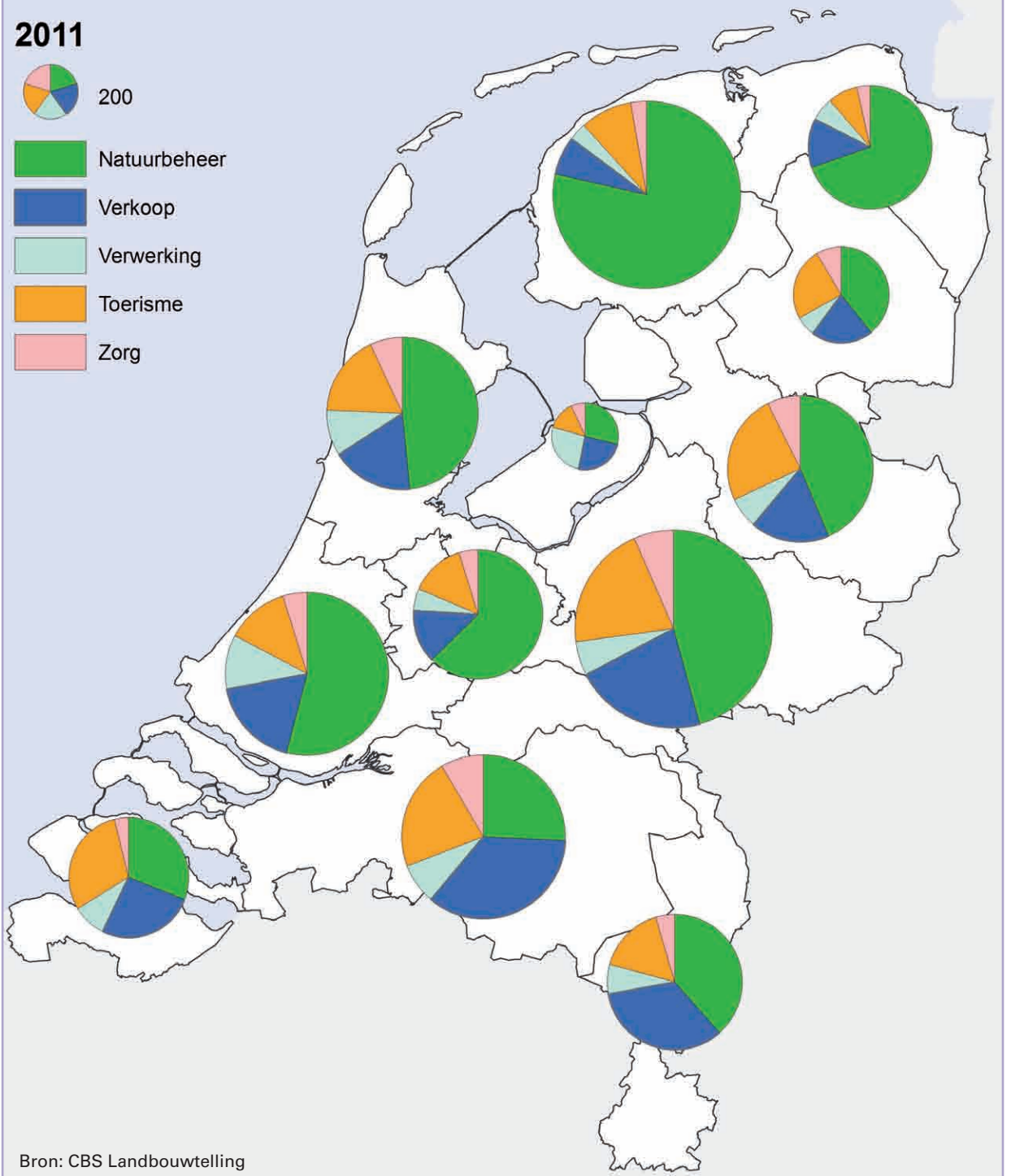

Er is geen meting uit 2007. De verandering wordt berekend ten opzichte van 2009

Samenstelling multifunctionele activiteiten per provincie, 2011

In de provincies Groningen, Utrecht, Friesland en Zuid-Holland is natuurbeheer de belangrijkste multifunctionele activiteit. In met name de zuidelijke provincies zijn boerderijverkoop en verwerking relatief belangrijk.

2011

Bron: CBS Landbouw telling

Wageningen UR (University & Research centre) levert als internationaal toonaangevende onderwijs- en onderzoeksorganisatie op de terreinen van voeding en gezondheid, duurzame agrosystemen, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen essentiële bijdragen aan de kwaliteit van leven.

Meer informatie: www.wur.nl